

УДК 338.12: 658.155

Дзьоба Олег Григорович,
доктор економічних наук,
проректор з наукової роботи
та інноваційного розвитку
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу

Струк Наталія Петрівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри державного управління
та місцевого самоврядування
Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу

ОСОБЛИВОСТІ КРИЗ ТА КРИЗОВИХ ЯВИЩ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ІЗ ГАЗОПОСТАЧАННЯ ТА ГАЗИФІКАЦІЇ

У статті досліджено теоретичні підходи до визначення сутності та класифікації криз на рівні підприємства, запропоновано авторське визначення термінів «криза» та «кризовий стан». Проаналізовано основні чинники виникнення кризових явищ на підприємствах з газопостачання та газифікації та деталізовано ознаки класифікації криз з метою підвищення ефективності антикризового управління.

Ключові слова: криза, кризові явища, кризовий стан, підприємства з газопостачання та газифікації.

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин одним з пріоритетних напрямів діяльності будь-якого підприємства є підвищення ефективності його роботи та забезпечення умов для довгострокового розвитку. Ці завдання особливо складно реалізувати в умовах існування криз та кризових явищ, якими характеризується розвиток національної економіки країни за роки незалежності.

Практикою підтверджено, що сьогодні переважна більшість підприємств функціонують в умовах високого ступеня невизначеності розвитку подій та складно прогнозованих впливів зовнішнього середовища на їх діяльність. Такі умови вимагають від суб'єктів господарювання набуття здатностей адаптивного динамічного функціонування та постійного застосування арсеналу засобів подолання таких негативних впливів. Саме тому з метою забезпечення ефективного функціонування у середньо- та довгостроковій перспективі підприємству необхідно розрізняти і виявляти можливі загрози, що можуть створювати передумови для виникнення кризових явищ у його роботі. Кризи можуть виникати на будь-якому етапі розвитку підприємства, у різних підрозділах і здійснювати різний за характером вплив. Тому, на наш погляд, вивчення сутності криз на підприємстві, визначення можливих їх видів та форм прояву є дуже важливою передумовою ефективного управління підприємством в ринкових умовах.

Питання своєчасної діагностики фінансово-економічних проблем у діяльності

підприємств, раннього виявлення кризових ознак та вироблення і застосування антикризових заходів досить актуальне для українських суб'єктів господарювання, адже частка збиткових із них залишається стабільно високою. Це стосується і підприємств газової галузі, у діяльності більшості з яких проявляються чіткі ознаки кризових явищ.

У цьому контексті дослідження сутності криз та кризових явищ, їх видів та особливостей прояву на підприємствах з газопостачання та газифікації, є, безумовно, актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці розвитку кризових явищ у діяльності підприємства, виявленню основних факторів, які спричиняють кризи присвячено значну кількість робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників. Ці питання вивчали у своїх працях такі вітчизняні дослідники, як О. Ареф'єва, О. Богданова, С. Іванюта, Н. Кирич, О. Копилук, Л. Лігоненко, О. Скібіцький, М. Туган-Барановський, А. Чернявський та ін.

Проте недостатньо опрацьованими у вітчизняній теорії та методології управління кризовими явищами в діяльності підприємств залишаються особливості та основні аспекти кризових явищ на підприємствах із газопостачання та газифікації.

Постановка завдання. Мета статті – узагальнити наукові роботи щодо визначення сутності криз на підприємствах і удосконалити класифікацію факторів, які спричиняють виникнення кризових явищ на підприємствах із газопостачання та газифікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття криза має багато трактувань і рівнів. Термін «криза» походить від грецького слова «crisis», що означає «вирок, рішення по якому-небудь питанню, або в сумнівній ситуації». Також може означати «вихід, вирішення конфлікту».

Ставлення до криз і кризових явищ в економіці постійно змінювалося. За часів капіталізму відомі науковці вважали, що економічні кризи або взагалі неможливі, або мають випадковий характер. Інші вчені стверджували, що криза є характерною рисою капіталістичного способу виробництва і повинна бути відсутня при соціалістичному.

У сучасній економічній літературі термін «криза підприємства» описує різноманітні аспекти в його життєвому циклі від просто перешкод у діяльності через різноманітні конфлікти до ліквідації підприємства.

Найбільш відомою сучасною теорією криз вважають теорію О. О. Богданова, яка дійсно пропонує найбільш універсальне їх визначення та може застосовуватися до різних систем. У своїй теорії вчений виділяє кілька основних положень [3]:

- доводить, що кризи всезагальні й присутні в динаміці будь-якої системи в природі й суспільстві;
- визначає кризу як зміну організаційних форм системи, перехід її в новий стан або загибель;
- виділяє два види криз у динаміці систем: з'єднувальні (створення нових зв'язків) і роз'єднувальні (розрив зв'язків, створення нових меж там, де їх раніше не було);
- зазначає, що криза – це порушення рівноваги й перехід до нової рівноваги: такий підхід дає змогу діагностувати кризу й передбачити її кінцевий результат;
- розрізняє за характером протікання кризи «вибухові» й «завмираючі»;
- досліджує внутрішню структуру кризи й етапи, через які вона проходить;
- стоїть на позиції універсального поняття криз, тобто поняття кризи в тектології універсальне.

Аналіз праць вітчизняних та зарубіжних дослідників свідчить про значне різноманіття підходів щодо тлумачення терміну «криза» на рівні підприємства.

Узагальнюючи їх можна виділити такі основні визначення:

- криза – це крайнє загострення суперечностей у соціально-економічній системі (організації), загроза її життєстійкості в навколишньому середовищі [1];
- криза – це надзвичайна ситуація, в результаті якої виникають значні збої в основних підсистемах підприємства [2];
- криза – це широкомасштабна непередбачувана подія, що веде до потенційно негативних результатів [8];
- криза – це зростання кількості взаємопов'язаних кризових явищ, які призводять до незначного погіршення окремих показників діяльності підприємства, але не спричиняють руйнації системи самозбереження [7];
- криза – це крайнє загострення внутрішньовиробничих і соціально-економічних відносин, а також відносин організації з зовнішньоекономічним середовищем;
- криза – сукупність кризових явищ, що виникають на кожному етапі життєвого циклу підприємства під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників і призводять до погіршення фінансово-економічного, матеріально-технічного й соціально-психологічного стану підприємства [4].

Проаналізувавши сутність поняття «криза» ми вважаємо, що криза на підприємстві – це процес змін, порушення усталеної структури зв'язків, відносин, наслідком чого може бути або заново сформована структура зв'язків та відносин або ліквідація підприємства. Кризову ситуацію на підприємстві, ми розуміємо як комплекс зовнішніх і внутрішніх обставин, які впливають на підприємство у такий спосіб, що породжують різного роду зміни. Причому кризові зміни в розвитку підприємства бувають довгостроковими і короткостроковими, якісними і кількісними, зворотними і незворотними. Вони можуть носити як позитивний, так і негативний характер як для самого підприємства, так і для навколишніх систем (соціум, екологія і т.д.).

В цьому контексті слід наголосити на тому, що кризи неоднакові за своїми причинами та наслідками, за своєю сутністю і по-різному протікають на підприємствах, залежно від профілю їх діяльності. Проаналізуємо детальніше особливості криз і кризових явищ, що мають місце на підприємствах з газопостачання та газифікації. Такі підприємства є унікальними за своїм призначенням, адже від їх функціонування залежить не тільки життєзабезпечення населення, а й функціонування економіки держави загалом.

Реалії господарювання засвідчують, що значна частина підприємств України, що займається транспортуванням та постачанням природного газу, не отримують чистого прибутку взагалі, тобто є збитковими або, інакше кажучи, функціонують в кризових умовах. Їх збитковість пов'язана з величиною тарифної виручки, яка прямо пропорційно залежить від розміру тарифу на транспортування й постачання (який сьогодні не забезпечує покриття економічно обґрунтованих витрат та необхідного рівня рентабельності) та обсягів споживання природного газу. Такі обставини призводять до того, що підприємства з газопостачання та газифікації не можуть належним чином впливати на технічний стан мереж та споруд, гарантувати функціонування газорозподільної системи в нормальному стабільному режимі, забезпечити утримання і обслуговування обладнання та устаткування згідно з технічними характеристиками та вимогами технічних норм.

За результатами досліджень, які виконувались з використанням статистичної бази даних підприємств з газопостачання і газифікації Західного регіону України, ми узагальнили основні причини виникнення кризових явищ на цих підприємствах, найбільш значимими з яких є:

- несвоєчасність надходжень коштів за надані підприємствами послуги;
- нестабільність обсягів споживання;
- неоднорідність структури споживачів;
- природні чинники (середня температури навколишнього середовища, динаміка коливань температури повітря), що суттєво впливають як на обсяги споживання природного газу, так і на дохідність підприємств з газопостачання і газифікації;
- стан національної економіки;
- правові фактори (несвоєчасність та необґрунтованість регулюючого законодавства);
- політичні фактори (адже сьогодні ціна газу є вагомим чинником впливу на внутрішню та зовнішню політику держави);
- соціальні (низькі доходи населення);
- технологічні (висока зношеність газотранспортних та газорозподільних мереж).

Отже, кризовий стан підприємства можна трактувати як сукупність багатьох чинників, які у поєднанні спричиняють певну дію, що призводить до критичних ситуацій на конкретному підприємстві. Криза підприємства представляє собою обмежений в часі процес, який може бути або повністю керованим, або утримуватися у певних межах, які формуються під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Перші пов'язані з тенденціями і стратегією макроекономічного розвитку чи навіть розвитку світової економіки, конкуренцією, політичною ситуацією в країні. Другі – з ризикованою стратегією маркетингу, внутрішніми конфліктами, недоліками в організації виробництва, недосконалістю управління, інноваційною та інвестиційною політикою підприємств.

У зв'язку з різними підходами до трактування сутності криз, їх причин та наслідків виникає необхідність класифікації криз. У сучасній економічній літературі кризи класифікуються по-різному, з огляду на застосовувані критерії їх систематизації. Найвідомішою є наступна класифікація криз [5]:

- за структурою відносин у соціально-економічній системі: економічна, соціальна, організаційна, психологічна, технологічна;
- за проблематикою: макрокриза та мікрокриза;
- за безпосередніми причинами виникнення: природна, суспільна, екологічна;
- за масштабами прояву: загальна та локальна;
- за цілями підприємства: стратегічна криза, криза прибутковості, криза ліквідності;
- за можливістю виникнення: передбачувана, несподівана;
- за глибиною дії: глибока та гостра;
- за проявом у часі: явна та латентна (прихована);
- за терміном дії: затяжна та короткочасна.

Для забезпечення ефективнішого антикризового управління підприємствами з газопостачання та газифікації, вважаємо за доцільне доповнити дану класифікацію такими класифікаційними ознаками:

- за сферою виникнення: виробнича (технологічна, інноваційна), управлінська, фінансова (ліквідності, платоспроможності), кадрова (продуктивності, професійності), маркетингова;
- за наслідками впливу: стратегічна, тактична;

- за функціональним проявом (вираженням): руйнівна – підриває та заміщує елементи системи, що вже віджили, утворюючи – відбирає ті елементи розвитку, які акумулюються, переходять у майбутнє.

Висновки. Кризові явища негативно впливають на діяльність і перспективи розвитку підприємств з газопостачання та газифікації, що обумовлює необхідність проведення своєчасної діагностики криз і розроблення та практичного втілення антикризових заходів. Основними причинами кризових явищ на цих підприємствах в нинішніх умовах є несвоєчасність надходжень коштів за надані послуги, нестабільність обсягів споживання природного газу, неоднорідність структури споживачів, неефективна державна регуляторна політика, кризовий стан національної економіки, значна зношеність газорозподільних мереж, деструктивний вплив політичних чинників.

Запропонована деталізація ознак класифікації криз та кризових явищ доповнює методологічний інструментарій теорії криз та сприяє розробленню більш ефективних рішень у сфері антикризового управління підприємствами з газопостачання та газифікації. Зважаючи на окреслене вище, перспективи подальших наукових розвідок полягають у дослідженні і розробці цілісної системи антикризового управління, яка б дозволила максимально знизити вплив криз на розвиток підприємств.

Список використаних джерел

1. Антикризисное управление: Учебник / Под ред. Э. М. Короткова. – М.: ИНФРА, 2001. – 432 с.
2. Базаров Г. З. Теория и практика антикризисного управления / Г. З. Базаров, С. Г. Беляев, Л. П. Белых и др. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1996. – 469 с.
3. Богданов А. А. Тектология. Всеобщая организационная наука / А. А. Богданов. – М.: Экономика, 1989. – Кн. 1, 2.
4. Гарматюк О. Основні чинники виникнення кризових ситуацій на підприємствах газопостачання та газифікації України / О. Гарматюк // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 3 (36). – С. 23–29.
5. Гаврилко П. П. Основні фактори виникнення кризових явищ на промислових підприємствах / П. П. Гаврилко, М. Ю. Лалакулич, А. В. Колодійчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnlts/22_4/158_Gaw.pdf.
6. Жарковская Е. П. Антикризисное управление: Учебник / Е. П. Жарковская, Б. Е. Бродский. – М.: Омега-Л, 2004. – 336 с.
7. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник / А. М. Штангрет, О. І. Копилук. – К.: Знання, 2007. – 335 с.
8. Barton L. Crisis in organizations: Managing and Communicating in the Heat of Chaos / L. Barton. – Cincinnati, Ohio: South-Western. – 1993. – P. 2.

Дзюба О. Г., Струк Н. П. Особенности кризисов и кризисных явлений на предприятиях по газоснабжению и газификации

В статье исследованы теоретические подходы к определению сущности и классификации кризисов на уровне предприятия, предложено авторское определение терминов «кризис» и «кризисное состояние». Проанализированы основные факторы возникновения кризисных явлений на предприятиях по газоснабжению и газификации и детализировано признаки классификации кризисов с целью повышения эффективности антикризисного управления.

Ключевые слова: кризис, кризисные явления, кризисное состояние, предприятия по газоснабжению и газификации.

Dzioba O. G., Struk N. P. Peculiarities of crises and crisis phenomena at the enterprises of gas supply and gasification

This paper investigates the theoretical approaches to determining the nature and classification of crises at the enterprise level, the author proposes a definition of «crisis» and «crisis state». Analyzed are the basic factors of the crises at the enterprises of gas supply and gasification and detailed are the features of the classification of crises to improve the effectiveness of anti crisis management.

Key words: crises, crisis phenomena, the enterprises of gas supply and gasification.

